

Eticko-náboženský apel Unamunova quijotismu

Helena Zbudilová

„Věř a tvoř pravdu! Abys neumřel, nehleď štěstí hmotného,
ale dobud' si věčné památky, postav ideu sebe sama nad
její dočasné vtělení, památku, jež po tobě zůstane, nad blaho
a taž se každého okamžiku sebe: Co si o mně myslí Bůh?“

(Miguel de Unamuno, *La vida de don Quijote y Sancho*, 1905)

Současná postmoderní doba změtené názorové pluralizace a krátkodobého zpochybňování všeho, pragmatické kalkulace a duchaprázdného konformismu, znemravňování, nudy a banality přináší s sebou i vzrůstající indiferentnost v otázkách etických a náboženských. Jak v tomto ovzduší rádobysvobod a mediálního kralování motivovat k etickému životu? Nezastupitelnou roli zde sehrává kvalitní četba a její interpretace. Je potřeba vlákat čtenáře do příběhu, konfrontovat ho s postavami a obracet jej samého k sobě tak, aby „pátral a ryl ve vlastním srdci“.¹ Paradigmatickým příkladem takové četby z oblasti umělecké literatury je román Miguela de Cervantese *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha*, dílo ověřené vavříny světové literární slávy, statutem povinné školní četby, bezpočtem přepychových vydání a organizováním maratónů v četbě dona Quijota.² Oblíbenost humorné parodie na rytířské romány, barvitě vykreslené osudy dvou nezapomenutelných postav - potulného rytíře dona Quijota a jeho dobromyslného zbrojnoše Sancha Panzy spolu s moderností kompozice a osobitým stylem jsou zárukou všeobecného čtenářského ohlasu. Zadáváme-li se však do hloubek tohoto románu, pod nálepkou parodie prosvítá naprosto původní dílo. Vedle nejčistší esence španělského humanismu se nám odhaluje dřiveskrytý etický rozměr díla. Dostává se nám lekce etické výchovy v podobě Quijota a jeho etického, mravního a existenciálního imperativu, probouzejícího čtenáře z etické a náboženské dřimoty. V tomto smyslu uchopil postavu a její odkaz španělský spisovatel a filozof Miguel de Unamuno a svým dílem *La vida de don Quijote y Sancho* (*Život dona Quijota a Sancha*) vydaným v roce 1905 postuloval tzv. quijotismus jako ryze španělskou filozofii, alternativní filozofii života. Koncepce „quijotizovaného“ člověka je podle něj i východiskem z duchovní krize celé Evropy, z tragikomedie její subjektivě-objektivě rozštěpenosti a ze ztráty eticko-náboženské původnosti křesťanství. V eseji *O četbě a výkladu dona Quijota* Unamuno konstatuje: „Bibli lze vyložit sterým způsobem podle povahy čtoucího. A proč by tomu tak nemělo být i u dona Quijota?“³ Jak praví jedno lidové rčení: „Kam až došel, to tam našel“. Vydejme se tedy po stopách dona Quijota a jeho věrného apologetika a obdivovatele Miguela de Unamuna, naladění na stejnou notu, toužící po dosažení autentické existence.

Proti racionalistům, opovrhujícím konkrétním, iracionálně jednajícím člověkem pro Unamuna (1864–1936) představuje východisko jeho filozofických úvah právě konkrétní člověk.⁴ Obhajoba

¹ Miguel de UNAMUNO, *Španělské essaye*, Brno: Vetus Via, 1997, s. 31.

² Pozn. autorky: V ČR proběhl v dubnu 2012 již VIII. ročník *Maratonu v četbě dona Quijota*. Zahrnuje četbu díla v originále i češtině, probíhá na vybraných školách a v knihovnách. Záměrem je prohloubení čtenářské gramotnosti a získání jazykových kompetencí.

³ Miguel de UNAMUNO, *Španělské essaye*, s. 38.

⁴ Paulína ŠIŠMIŠOVÁ, *Literatúra alebo filozofia?*, Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2003, s. 12.

konkrétního bytí, jež se stala hlavním tématem jeho zásadního díla *Tragický pocit života v lidech a národech* (1912), kde středobodem uvažování je „člověk z masa a krve, který se rodí, trpí a umírá“, vyplývá z propojenosti jeho způsobu myšlení s německým vitalismem počátku 20. století a z jeho bytostného sepětí se španělským geospirituálním prostorem.⁵ K filozofii přistupoval Unamuno jako subjektivní proživatel, filozoficky vyrůstal zejména úvahami nad díly A. Augustina, B. Pascala a S. Kierkegaarda. Mezi další významné inspirační zdroje patřil B. Spinoza a pragmatismus. Unamunův existenciální neklid vyústil v proklamaci úzkosti jako konstitutivního principu autentického sebeuvědomění. Jeho základní životní postoj odpovídá myšlenkám filozofie existence, lze jej proto vnímat jako předchůdce evropského literárního a filozofického existencialismu. S existenciální etikou spojuje Unamuna důraz na subjektivní reflexi a fenomén absolutní svobody vlastního já. Unamunovo pojetí lidského autentického bytí jako bytí personálního je též zařazuje do proudu filozofického personalismu (konkrétně křesťanského personalismu). V současnosti se nepřestává rozrůstat světová bibliografie unamunovských studií. Unamunova víra, jež za jeho života byla často vnímána jako „marginální a pochybná“, byla během druhého vatikánského koncilu v roce 1960 označena jako „osobní, ale v podstatném autentická“.⁶ Vášně jeho katolické víry se opírala zejména o pavlovskou teologii (především o christocentrismus). V Kristu spatřoval záruku osobní nesmrtnosti a spásy: „Ve skutečnosti evangelium a jenom evangelium vyneslo na svět život a nesmrtnost.“⁷ Katolicismus označoval za instituci, jež chrání víru v nesmrtnost. Unamunovým symbolem touhy po nesmrtnosti se stává don Quijote. V eseji *La vida de don Quijote y Sancho* se na něho autor obrací těmito slovy: „Touha po věčném životě Ti umožnila stát se nesmrtelným, done Quijote.“⁸

Zrcadlem španělského filozofického myšlení a klíčem k poznání kosmu španělského národa se od počátku 20. století Unamunovým dílem *La vida de don Quijote y Sancho* stává ve španělské filozofii literární postava dona Quijota a románový styl autora Miguela de Cervantese. Od té doby Unamunův termín „quijotismus“ začíná žít svým vlastním životem a postava dona Quijota se stává inspirací při zkoumání propojenosti světa myšlení a života, rozumu a citu, filozofie a poezie. Od roku 1905, kdy kniha vyšla, se začala objevovat díla dalších autorů, která určovala směr interpretace Cervantesova románu po zbytek 20. století. Podle nejnovější studie španělského filozofa Fernanda Péreze-Borbuja *Tres miradas sobre el Quijote: Unamuno, Ortega, Zambrano* (Tři pohledy na Quijota: Unamuno, Ortega, Zambranová; 2010) představuje interpretační mezníky pojetí právě těchto tří uvedených filozofů. Podle Helena Sañi, autora jednoho z posledních historických pojednání o španělské filozofii *Historia de la filosofía española. Su influencia en el pensamiento universal* (Dějiny španělské filozofie a její vliv na světové myšlení, 2007), se španělská filozofie reflexí quijotismu stává průkopníkem ve smyslu akcentace svobody myšlení a důrazem na teorii vášně. Podle Péreze-Borbuja španělští filozofové pod vlivem Cervantesova románu přeformulovali racionalistický přístup a oporu našli v reálnější a vitálnější pozici, jež je schopna sebereflexe.⁹

Pro Unamuna měla postava dona Quijota stejně jako pro ostatní představitele Generace 98 symbolický význam, přestože on sám prošel od 1895 do 1902 „antiquijotskými lety“. V eseji *Muera don Quijote! (Nechť zemře don Quijote!)* publikovaném v roce 1898 uvedl, že stejně jako

⁵ Eduardo SUBIRATS, Španielske kvarteto, *Filozofia* 2/2000, s. 132.

⁶ Zdeněk KOUŘIM, Alain Guy in memoriam, *Filozofia* 2/2000, s. 157.

⁷ Miguel de UNAMUNO, *Tragický pocit života v lidech a národech*, Praha: R. Škeřík, 1927, s. 65.

⁸ Miguel de UNAMUNO, *La vida de don Quijote y Sancho*, Madrid: Alianza, 1987, s. 9.

⁹ Fernando PÉREZ-BORBUJO, *Tres miradas sobre el Quijote: Unamuno – Ortega – Zambrano*, Barcelona: Herder, 2010, s. 117.

don Quijote musí i imperiální Španělsko zemřít a zřít se svých imperiálních dobrodružství a že je potřeba zabít dona Quijota, aby se tak vzkrísil Alonso Quijano. „Historické Španělsko se musí jako don Quijote opět narodit ve věčném hidalgovi Alonsovi Dobrotivém“.¹⁰ O sedm let později se již Unamuno dovolává nové „křížové výpravy“, která by osvobodila hrob „rytíře bláznovství“ z moci „rytířů rozumu“.¹¹ Unamuno se od té doby vztahuje k sobě skrze postavu Quijota. Jeho quijotismus nabývá nejreálnějších obrysů během pětíměsíčního exilu, který strávil na ostrově Fuerteventura v Kanárském souostroví na protest proti vládě španělského diktátora Primo de Rivery. V tomto dobrovolném exilu žil řečeno jeho slovy „životem dona Quijota“. Když se po diktátorově smrti vrátil v roce 1930 do Španělska z exilu ve Francii, ve stejném roce vydal dílo *Manual de quijotismo* (*Manuál quijotismu*). M. A. Alessandri nazývá jeho životní etapu 1924-1930 politickým quijotismem, kdy Unamuno přešel od teorie k praxi, od „aktivní komtemplace“ ke „kontemplativnímu činu“.¹²

V díle *La vida de don Quijote y Sancho* Unamuno svým symbolicko-filozofickým přístupem dovršuje interpretační tradici zahájenou německými romantiky. Jeho symbolické a mytické pojetí dona Quijota jako národního světce a jako symbolu lidského ideálu s důrazem na aktivní boj za spravedlnost, pravdu a lásku se snoubí s tematizací samoty, šílenství a smrti v duchu existencialistického přístupu.¹³ Pro Unamuna je Quijote ztělesněním nadosobního mravního zákona, vycházejícího z Desatera, a rytířského kodexu, a zároveň zosobněním těch hodnot, na nichž stavěli svůj myšlenkový svět nejlepší španělští filozofové, mystici a spisovatelé. Víra v osobní nesmrtelnost, jež je podle Unamuna bytostně spjata se španělskou duší, získává svůj symbol právě v donu Quijotovi. Podle Unamuna je potřeba v quijotovském duchu „heroického zoufalce“ žít v neklidu a touze a navzdory rozumu vyhlášovat nesmrtelnost duše a spasit sebe a svět duchem „božského blázna“.¹⁴ Unamunův symbolicko-filozofický přístup iracionalisty, zastávce tzv. agónického rozumu, dynamizuje pocit jako katalyzátor změn a touhu po lásce a sebeobětování usouvztažňuje s touhou po nesmrtelnosti.

Z Unamunova díla se jakoby ozvěnou navrácí hlas Søreny Kierkegaarda (1813-1855) a jeho nauky o úzkosti jako základu skutečného bytí, o osamělosti člověka a nezrušitelné tragice lidství. Kierkegaard jako první filozof posouvá otázku existence do středu filozofického zájmu, bývá označován za otce existencialismu 20. století. Sám se však pokládal především za „náboženského spisovatele“, za „básníka křesťanství“.¹⁵ Pro Unamuna stejně jako pro Kierkegaarda je dialektika existence cestou k náboženskému prohloubení ve smyslu duchovně-křesťanského probuzení a znovuzrození.¹⁶ Unamuno dokonce konstatuje, že „cítí filozofii pouze poeticky a poezii pouze filozoficky; a především a nade všechno nábožensky“.¹⁷ Kierkegaarda označoval slovy „můj bratr Kierkegaard“ a tento duchovně-příbuzenský vztah katolíka a luterána zpečetil i četbou jeho díla v originále, jemuž předcházelo pilné studium

¹⁰ Miguel de UNAMUNO, *Obras completas VII*, Madrid: Escélicer, 1966, s. 1195.

¹¹ Paulína ŠIŠMIŠOVÁ, *Literatúra alebo filozofia?*, s. 14.

¹² Mary Ann ALESSANDRI, *Flesh and Bone – Unamuno's „Quijotism“ as an Incarnation of Kierkegaard's „Religiousness A“*, Philadelphia: University of Pennsylvania, 2010, s. 177.

¹³ Jiří HOLUB, Don Quijote jsem já, in: *Don Quijote v proměnách času a prostoru*, ed. Michal FOUSEK, Praha: FF Univerzity Karlovy, 2005, s. 90.

¹⁴ Václav ČERNÝ, Cervantes a jeho don Quijote (předmluva), in: Miguel de CERVANTES, *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha*, Praha: Levné knihy KMa, 2005, s. 13.

¹⁵ Anna REMIŠOVÁ a kol., *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, Bratislava: Kaligram, 2008, s. 417.

¹⁶ Rainer THURNER, Wolfgang RÖD, Heinrich SCHMIDINGER, *Filosofie 19. a 20. století*, Praha: Oikoymenh, 2009, s. 222.

¹⁷ Pedro CERREZO GALÁN, *Las máscaras de lo trágico. Filosofía y tragedia en Miguel de Unamuno*, Madrid: Trotta, 1966, s. 384.

dánštiny.¹⁸ Oba autory vedle existenciálních fenoménů spojoval hluboký zájem o křesťanství a to zejména o jeho praktickou, tedy etickou stránku. Do dějin etického myšlení se Kierkegaard zapsal zejména uvedením svých specifických pojmů- existence, volba, vášeň; učením o třech stádiích existence a o teologickém suspendování etiky.¹⁹ Efektivní propojení nejlepších aspektů etiky a křesťanství nabídl Unamuno ustavením quijotismu jako poetického a etického navrácení světa lidí jeho vesmírné účelnosti.

Oba autoři měli své pravzory niterné zbožnosti, své rytíře víry. Pro Kierkegaarda jím byla biblická postava Abrahama, praotce víry pro tři světová náboženství; pro Unamuna literární postava dona Quijota, první existenciální hrdina světové literatury. Víru Kierkegaard v díle *Bázeň a chvění* (1843) přirovnává k princezně, o níž usiluje rytíř víry na rozdíl od rytíře rezignace, jenž je pouhým „cizincem a pocestným“.²⁰ Spící vědomí dona Quijota je probuzeno Dulcineou, tím božským v lidské duši, a tato víra v ideál je pro něho zdrojem totální a absolutní svobody, která je afirmací jeho já.²¹ Abraham a Quijote konají výhradně v souladu se svým poznáním. První se přimyká absolutně k vlastní transcendenci na onom světě jako k jedinému opodstatnění svého bytí, druhý míří týmž směrem, nachází se na stejné cestě. Víra není pro ně jen prázdným přesvědčením, ale uskutečňuje se následováním Krista a ochotou za víru trpět. Abraham je požadavkem obětování syna Izáka postaven před děsivou zkoušku volby mezi božským a lidským, mezi etikou a vírou. Podle Kierkegaarda je jeho paradoxní niterná zbožnost nejvyšším stupněm dosahované zbožnosti, z hlediska Kierkegaardovy typologie základních životních postojů představuje ryzí náboženské stádium.²² Eric Ziolkowski ve studii *Don Quijote a Kierkegaard* konstatuje, že na postavě Quijota lze dokumentovat všechna tři stadia existence. Když je jeho život určován horizontem rozumu, orientován na dosažení věhlasu a slávy a je přitakáním konečnosti, existuje Quijote v estetickém stádiu. Když se bytostně ztotožňuje s ideálem rytířství, službou druhým, překračuje sám sebe a uskutečňuje univerzální lidské etické hodnoty, realizuje své bytí v etickém kódu. Po probuzení vášně své lásky k Dulcinee, kdy trvá navzdory utrpení a směšnosti na věrnosti k ní a v rezignované pokoře obětuje Bohu své egoistické já, aby naplnil své boží poslání obnovit zlatý věk, nachází se Quijote v náboženském stádiu existence.²³ Jako memento znějí jeho slova pronesená v pevném přesvědčení a v naprostém odhodlání existovat takto navzdory rozumu a všem: „Zajisté mi mohou kouzelníci odejmout štěstí, ale ne vůli a ducha.“

Cervantesův román je tvůrčí syntézou všech dosavadních románových forem Zlatého věku, vrcholný výboj renesanční literatury, předznamenávající zrod moderního románu 20. století. V kompozici a stylu je díky hravé lehkosti, s níž je překládána série zklamaných syžetových očekávání a mnohostranná perspektiva, předchůcem postmodernismu, byť stojí vůči jeho nihilistické koncepci naopak v opozici. Tento román jako živý obraz Španělska poloviny 17. století je nadčasovým románem o hledání celistvosti světa, v němž lze identifikovat člověka 21. století. Maríá Zambranová v díle *España, sueño y verdad* (*Španělsko, sen a pravda*; 1994) vnímá tento román jako silně autobiografický, svědčící o Cervantesově duchovní zkušenosti.²⁴

¹⁸ Alena ONDRUŠKOVÁ, Unamuno, portrétová zkratka (předmluva), in: Miguel de UNAMUNO, *Mlha*, Praha: Odeon, 1971, s. 10.

¹⁹ Anna REMIŠOVÁ a kol., *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 417.

²⁰ Vladimír PAPOUŠEK, *Existencialisté*, Praha: Torst, 2004, s. 23.

²¹ José Luis ABELLÁN, Exil, literatura, filozofia (Španielsky exil 1939), in: *Filozofia* 2/2000, s. 89.

²² Anna REMIŠOVÁ a kol., *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 425.

²³ Mary Ann ALESSANDRI, *Flesh and Bone – Unamuno's „Quijotism“ as an Incarnation of Kierkegaard's „Religiousness A“*, s. 178.

²⁴ Fernando PÉREZ-BORBUJO, *Tres miradas sobre el Quijote: Unamuno – Ortega – Zambrano*, Barcelona: Herder, 2010, s. 31.

Unamuno dokonce v eseji *La vida de don Quijote y Sancho* tvrdí: „Příběh Cervantesovi nadiktoval někdo jiný, někdo, koho nosil ve svém nitru a nikdy předtím, ani potom s ním už nepřišel do styku, byl to duch, který přebýval v hloubce jeho duše.“²⁵ S tímto románem se tedy píše nová epocha v dějinách metafyziky a Quijote jako mytologická postava kráčí dál napříč stoletími.

Quijote se stává zrcadlem, do kterého se čtenář dívá, konfrontuje jeho svět a svět jeho okolí se svým vlastním. Jako bytost přebývající v hraničním pásmu dvou časoprostorových dimenzí představuje syntézu konečnosti a nekonečna, časnosti a věčnosti. S odvahou jít k sobě se autenticky uchopuje své vlastní existence a vymezuje se ve vztahu k sobě reintegrací své osobnosti (homo creator) a ve vztahu k moci, jež ho určila, tedy k Bohu (homo religiosus). Pohání jej nezlomná vůle a horoucí vášeň dát v sázku vše svému individuálně postulovanému světu postavenému na rytířském kodexu a Desateru, na ztotožnění s idejemi spravedlnosti, pravdy a lásky. Jako rytíř a boží služebník prokazuje věrnost své službě, Dulcinee, Bohu a sám sobě, žije v samotě exilu svého heroicky-vznešeného a posvátného světa. Quijotovo já, jehož měřítkem je Bůh, prožívá v zápasu se sebou, se svými egoistickými sklony aktivní utrpení, v zápasu se světem pak utrpení pasivní. Základní prohrou pro něho by byla jen nevěra tomuto zápasu. Navzdory nálepce směšně vážného blázna žijícího utopií sebeobětování v duchu absurdního principu jakési čisté lásky prožívá Quijote svůj zvolený úděl v osamocení a s lidským pochopením ani nepočítá. Unamuno ve své interpretaci převrací společenský výsměch a pohoršení v Quijotovo vítězství, jeho bláznovství v moudrost, jeho slabost v sílu. Quijote není idealista a snílek, zmatený blázen; je naopak probuzeným mezi spícími, nejopravdovější rytíř všech dob. Vznešený duch, který jen izolovaný od všech, může učinit z Já – ze svého vlastního já – centrum, ve kterém se bude sám reintegrovat, mimo jakékoli odsouzení nanicovatou společností, která přivykla degradaci hodnot a tíhne k pragmatismu.²⁶ Quijote je odsouzen k výstřednosti, přesto právě jen díky svému bláznovství se může prolamovat k nové realitě. Podle Unamuna je klíčovým momentem situace, kdy těsně před smrtí, nabyv rozumu, stává se Quijote Alonsem Quijanem. Smrt Alonsa Quijana však znamená vzkříšení dona Quijota, quijotovská personalita se stává nesmrtelnou. Původní kontrast mezi idealismem dona Quijota a pragmatismem Sancha Panzy nakonec vyústí v Sanchovo poquijotštění. Unamuno je přesvědčen, že Quijotovo jednání je záměrné, že si je zcela vědom svých činů.²⁷ Teprve s uznáním této skutečnosti se dle něho lze dobrat pravdivé interpretace této postavy. Quijote je pro něho ztělesněním lidské touhy po dokonalosti a nesmrtelnosti, bytostí na nekonečné cestě mezi ideálem a realitou.

H. Saña v díle *Historia de la filosofía española* uvádí, že kdo nepochopí vztah mezi quijotismem a španělskou duší, nemůže pochopit španělskou historii a španělskou duchovní identitu. Unamuno je přesvědčen, že quijotismus je jediná filozofie, jíž je Španělsko hodno. Podstatou španělské duše je vášeň a láska jako typický rys středozevního ducha spolu s inklinací ke snové imaginaci. Specifickým rysem španělského myšlení je jeho konkrétnost a blízkost realitě, výraznou stopu v něm zanechává mysticismus a křesťanská tradice západního světa ve spojení se středověkými vlivy hebrejskými a islámskými. Věčným dědictvím Španělů je jejich individualismus a z toho plynoucí touha po osobní nesmrtelnosti.²⁸ Nejvýraznějším Quijotovým rysem je výrazný individualismus, jenž je vlastně individualizací duše španělského národa, jistého způsobu bytí zakořeněného ve španělské duši: „Být hrdinou znamená být jedinečný, být jen a jen sám sebou. A chtít být sám sebou, to je hrdinství.“²⁹ Jádrem celé Unamunovy metafyziky

²⁵ Miguel de UNAMUNO, *La vida de don Quijote y Sancho*, s. 284.

²⁶ José Luis ABELLÁN, *Exil, literatura, filosofía* (Španielsky exil 1939), s. 89.

²⁷ Mary Ann ALESSANDRI, *Flesh and Bone – Unamuno's „Quijotism“ as an Incarnation of Kierkegaard's „Religiousness A“*, s. 117.

²⁸ Václav ČERNÝ, *Cervantes a jeho don Quijote*, s. 20.

²⁹ Václav ČERNÝ, *Cervantes a jeho don Quijote*, s. 11.

je myšlenka, že být není víc než chtít být. Rozhodující je podle něho vůle. Chtít být. „Ten, kdo pouze je, neexistuje jako osoba, ale spíše jako věc. Být osobou znamená dychtit, usilovat, jít dál. Toto dál teprve definuje osobnost.“³⁰ Unamuno zdůrazňuje úlohu vůle a člověka chápe jako projekt, který si tvořivým voluntarismem vytváří vlastní osobnost.³¹ Quijote se dle něho může stát lékem na abulii, duchovní paralýzu, nicnedělání, jež postihuje nejen Španěly v kritických okamžicích života, ovládne-li je stres spojený se strachem z neúspěchu a s obavami z posměchu. Bytostná vášeň Španělů je zárukou, že v životě existuje cosi posvátného. Quijotismus je vlastní španělské duši vržené do velkých dobrodružství, která lidské žití činí nesmrtelným. Celý duchovní svět Španělska se otáčí kolem slova nesmrtelnost. V Quijotovi jako symbolu touhy po nesmrtelnosti a inkarnaci španělské duše spatřuje Unamuno též literární převtělení Ježíše Krista do podoby španělského Krista. Za postavou Quijota se zřetelně rýsuje kristovský mýtus. Cervantesova originalita pak tkví v parodické transformaci tohoto mýtu. Vysoký ideál, jenž vyznává don Quijote, je ponořen do zcela konkrétního - realistického a pikareskního - světa a je odmítán právě těmi, jimž je určen.³² Stejně jako Kristus je Quijote vydán na posměch davu. V románu je mu v barcelonských ulicích připevněna tabulka s nápisem „Toto je don Quijote de la Mancha“. Román, jehož otcem je dle Unamuna Cervantes a matkou španělský národ, nazývá *Evangelium dona Quijota*. Zároveň dona Quijota srovnává se španělskými národními světci, mariánským rytířem Ignácem z Loyoly a mystikem, sv. Janem od Kříže.

M. A. Alessandriová ve studii *Flesh and Bone* (2010) interpretuje quijotismus jako inkarnaci Kierkegaardovy „religiozity A“. Kierkegaard v *Konečném nevědeckém dodatku k Filosofickým drobkům* (1846) rozlišuje mezi „religiozitou A“ a „religiozitou B“. Religiozita A spočívá v tom, že člověk touží po něčem vyšším, že si je vědom svého vztahu k absolutnu a tento vztah přijímá a buduje pohybem izolování a vášnivého usilování o etické zdokonalení. Religiozita A předchází ryzímu křesťanství, religiozitě B, a tvoří její základ.³³ Podle M. A. Alessandri postulováním quijotismu oživil Unamuno religiozitu A, vytvořil její funkční model. Quijotismus lze podle ní chápat jako konkretizaci religiozity A. Základní prvky Unamunova quijotismu zahrnují ontologický status Quijota jako fikčního boha, fundamentální význam vůle, pojetí víry jako tvůrčího aktu, fenomén imanence a utrpení. Na rozdíl od křesťanství (od Christus jako Boho-člověk) má podle M. A. Alessandri quijotismus (od Quijote jako boho-člověk) odlišné pojetí nesmrtelnosti (víra v osobní nesmrtelnost), vůle (namísto *creer*, tj. věřit upřednostňuje *crear*, tj. tvořit) a víry (neobsahuje absolutní paradox; Bůh je součástí světa, je imanentní).³⁴ Úhelným kamenem quijotismu se stává vůle. Podle Unamuna Quijote představuje metaforickou sílu ve světě. Je to idea, jejíž realizací se quijotismus stává vztahováním se osoby samé k sobě skrze Quijota. V Kierkegaardově terminologii don Quijote na rozdíl od estetické a pre-etické existence dona Juana představuje již eticko-náboženský život. Quijote má ve své moci podmínky etické seberealizace. Je nositelem ryze osobní zodpovědnosti sobě samému, svému osobnímu ideálu a zároveň jeho život dostává smysl tím, že je službou druhým.³⁵ Tento „do brnění oděný etický bůh“ je nositelem etiky milosrdenství a spravedlnosti.³⁶ Quijote „je v pravdě“, disponuje sebou skrze přístup k absolutnu. Jeho činy však nepřekračují oblast etiky. Jeho víra se zakládá na vůli obětovat vše, jeho vášeň však nedosahuje Abrahamova dilematu, neřeší jej. To však neznamená,

³⁰ Pedro RIBAS, *Para leer a Unamuno*, Madrid: Alianza, 2002, s. 144.

³¹ Anežka CHARVÁTOVÁ, Akt rozpolcené duše, in: *Svět literatury* 8/1994, s. 65.

³² Jiří PELÁN, Quijotismus v Hrabalovi, in: *Don Quijote v proměnách času a prostoru*, ed. Michal FOUSEK, s. 50.

³³ Rainer THURNER, Wolfgang RÖD, Heinrich SCHMIDINGER, *Filosofie 19. a 20. století*, s. 70.

³⁴ Mary Ann ALESSANDRI, *Flesh and Bone – Unamuno's „Quijotism“ as an Incarnation of Kierkegaard's „Religiousness A“*, s. 159.

³⁵ Jiří PELÁN, Quijotismus v Hrabalovi, in: *Don Quijote v proměnách času a prostoru*, ed. Michal FOUSEK, s. 50.

³⁶ Mary Ann ALESSANDRI, *Flesh and Bone – Unamuno's „Quijotism“ as an Incarnation of Kierkegaard's „Religiousness A“*, s. 158.

že není postavou náboženskou. V Kierkegaardově pojetí je ztělesněním religiozity A. Vyzařuje imanenci, ale zůstává ve stínu transcendence. Na otázku, co zanechal Quijote kultuře, odpovídá Unamuno v díle *Tragický pocit života v lidech a národech* těmito slovy: „Quijotismus! A to není málo! Celou metodu, celou epistemologii, celou estetiku, celou logiku, celou etiku, a především celé náboženství, to znamená celou ekonomii věčného a božského, celou naději v rozumové absurdno“.³⁷ Quijote absolutní vírou uvěřil v možnost lásky, dobra a pravdy a vydal se ji uskutečňovat s odvahou mít tak svou dobu a vypadat jako blázen.³⁸

Quijotismus lze chápat jako výzvu - byť provokativní - k novým pohledům na zdánlivě známé skutečnosti života a jako otevření nových horizontů vnímání. Eticko-náboženský odkaz quijotismu spočívá v inspiraci etického a náboženského odhodlání symbolizovaného postavou dona Quijota jako burcovatele spících duší. Quijotismus probouzí člověka k stávání se sama sebou skrze etické a náboženské jednání, skrze autentickou existenci, znamenající existenci jako lidská bytost a existenci v náboženském smyslu.³⁹ V tomto duchu představuje skutečně cenný „projekt“ s potenciálem vzdoru vůči eticko-sociální realitě dneška, spojené s konfliktem a úpadkem (dominance zákona silnějšího, morálka pro několik dní, pokrytectví, egoismus, lhostejnost, pohodlnost) a vůči náboženské realitě současnosti (problematika náboženské vlačnosti, lhostejnosti, neautentičnosti). Jako alternativní filozofie života s apelem žití „v neklidu a touze“ a nalézáním smyslu života v existenci s druhými a pro druhé a v úsilí o dobro a spravedlnost představuje další prostředek humanizace člověka. A. Guy používá pro Unamunovu koncepci termín „integrální humanismus“.⁴⁰

Podle M. A. Alessandriové ukazuje quijotismus cestu, jak v harmonii propojit etiku a náboženství, sblížit je konceptuálně a postavit do jedné řady. Etičnost jakožto všeobecnost je srozumitelná každému, jen etickou povinností se do vztahu k Bohu však dostat nelze.⁴¹ Unamuno kult quijotismu posouvá dál, činí z něj národní náboženství. Jeho východiskem je agónické křesťanství. Víra je podle něho pohybem vůle směrem k Pravdě. Rozměr jeho víry je aktivní, neopírá se o rozum, ale o vůli, z které tryská čin.⁴² Podle Unamuna nemůžeme Boha nejprve poznat, abychom jej teprve poté milovali.⁴³ Rozhodnout se pro quijotismus znamená obejmout imanenci světa. Quijotismus umožňuje mít vztah k sobě zprostředkovaný netranscendentním bohem. Prolomení etické imanence a rozevření směrem k (paradoxnímu) vztahu transcendence zde schází. S podobnou interpretací se setkáváme i u klíčových Unamunových literárních postav. Např. vůle k etické existenci u Joaquína Monegra z románu *Ábel Sánchez* zůstává pouze imanentní, život kněze Manuela z románu *Svatý Manuel Dobrotivý, mučedník* je službou vesničanům na cestě k jejich transcendenci, byť jeho vlastní duše je mučena pochybnostmi o víře ve vzkříšení. Podle Unamunova quijotismu může člověk dosáhnout nebe na zemi.

Pozvedl-li Quijote rytířství na úroveň náboženství, pak totéž učinil Unamuno s quijotismem. Svět Quijotových hodnot byl odsouzen k výstřednosti a existenciální samotě, Quijotova směšnost znamenala konec éry rytířstva. Unamuno v obavách před podobným osudem, jenž

³⁷ Miguel de UNAMUNO, *Tragický pocit života v lidech a národech*, s. 231.

³⁸ Václav ČERNÝ, Cervantes a jeho don Quijote, s. 13.

³⁹ Rainer THURNER, Wolfgang RÖD, Heinrich SCHMIDINGER, *Filosofie 19. a 20. století*, s. 63.

⁴⁰ Zdeněk KOUŘIM, Alain Guy in memoriam, s. 157.

⁴¹ Anna REMÍŠOVÁ a kol., *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 431.

⁴² Mary Ann ALESSANDRI, *Flesh and Bone – Unamuno's „Quijotism“ as an Incarnation of Kierkegaard's „Religiousness A“*, s. 174.

⁴³ © Brad Elliott STONE, *God and Postmodernity: Unamuno and Westphal* (on-line), dostupné na <http://www.members.tripod.com/~sofiaphile/unawest.htm>, citováno dne 3.8.2012.

by mohl postihnout křesťanství, stylizuje Quijota do role „volajícího na poušti“ a přesně před 100 lety napíše: „Jaké je tedy nové poslání dona Quijota dnes v tomto světě? Volati, volati na poušti. Ale poušť slyší, třebaže lidé neslyší, a jednoho dne se promění ve zvučný les a tento osamocený hlas, který zasévá do pouště jako sémě, vydá ohromný cedr, který svými sto tisíci jazyky bude zpívat věčné hosana Pánu života a smrti.“⁴⁴ Podle Unamuna bude člověk vzkříšen krásou - totiž poezií a náboženstvím, Slovem.⁴⁵ Jak tedy motivovat čtenáře Cervantesova románu k probuzení z dřímoty, z duchovní letargie? Odpověď je prostá. Bez předem nastaveného úhlu pohledu jej nechat dospět k uskutečnění plnosti své svobody. A možná se rozhodnout pro etiku a křesťanství v době, kdy láska a sebeobětování, šlechtnost, mravnost a spravedlnost nejsou zrovna „v kurzu“.

Eticko-náboženský apel Unamunova quijotismu

Abstrakt: Studie se zabývá problematikou quijotismu jako alternativní filozofie života a španělského náboženství v pojetí španělského spisovatele a filozofa Miguela de Unamuno (1864-1936) a pohledem eticko-náboženského odkazu tohoto učení prosoučností. Vedle autorových filozofických a náboženských východisek je Unamunův quijotismus zasazen do historického kontextu vývoje španělského filozofického myšlení spolu se zachycením proměn autorova osobního vztahu ke sledovanému tématu a s průlomovým rokem 1905, kdy poprvé publikoval svoji zásadní esej *La vida de don Quijote y Sancho*. Studie obsahuje detailní unamunovskou interpretaci postavy dona Quijota a její vnoření do eticko-filozofického rámce učení S. Kierkegaarda (1815-1855), autorova „duchovního bratra“. Zabývá se mimo jiné srovnáním rytířů víry Abrahama a Quijota a aplikací Kierkegaardova učení o třech stádiích existence na postavu dona Quijota. Samotný Unamunův quijotismus je posléze srovnáván s Kierkegaardovým pojetím tzv. religiozity A. Závěr studie je věnován kritickému zhodnocení quijotismu z hlediska jeho aktuálního přínosu pro oblast etiky a náboženství.

Klíčová slova: M. de Unamuno, Quijote, quijotismus, etika, křesťanství, S. Kierkegaard, religiozita.

Ethical and Religious Appeal of Unamuno's Quixotism

Abstract: The study deals with the problems of quijotism in the conception of Miguel de Unamuno (1864-1936), a Spanish writer and philosopher, as an alternative philosophy of life and Spanish religion with respect to its ethical-religious heritage. Apart from author's philosophical and religious ground, Unamuno's quijotism is put into the historical context of the development of Spanish philosophy including changes of author's personal attitudes to the theme of quijotism with a breakthrough in 1905, when his essay *La Vida de don Quijote y Sancho* was published. The study contains his interpretation of don Quijote and its immersion in the ethical-philosophical framework of S. Kierkegaard's (1813-1855) teachings (e.g. knights of faith Abraham and Quijote in comparison, practical application of Kierkegaard's theory about three stages of existence with the character of don Quijote). Furthermore there is a parallel drawn between quijotism and Kierkegaard's religiousness A in the end. Final passages of the text concentrate on the critical evaluation of quijotism from the point of view of its actual contribution to the spheres of ethics and religion of present days.

Key words: M. de Unamuno, Quijote, Quijotism, Ethics, Christianity, S. Kierkegaard, Religiousness.

⁴⁴ Miguel de UNAMUNO, *Tragický pocit života v lidech a národech*, s. 233.

⁴⁵ Miguel de UNAMUNO, *Španělské essaye*, s. 6.